

“Megmondta mi volt, mi van, mi lesz”

Az “ezer telik, ezer nem” típusú hiedelmekről; mai paraszti közösségek történelem- és világgképéről (1)

Székelyföld falusi társadalmában élnek azok a hiedelmek, amelyekről írni szeretnék. Először összefoglalom tereptapasztalataimat; majd arra a kérdésre keresek választ, hogy a bemutatott jóslók tevékenysége, a jóslás-szövegek mögött, hipotézisem szerint, milyen **archaikusnak mondható világgképre** lehet ráismerni (2).

I.

Horokály Józsi bá, akire a jelenben mint **jóslóra** emlékeznek, és akinek az alábbi **jóslásokat** (3) tulajdonítják, a 18. század végén, a 19. század elején, a “napóleoni időkben” élt (ha ugyan élt) Korondon. “Nem volt családja, vénlegény volt, úgy is halt meg”. Tanult embernek tartották: “Olaszországba vót, apám azt mondta, Olaszországba, hát előbb itt tanult valahol, de végül Olaszországba járta meg magát.” Amíg a napóleoni háború folyt, kiköltözött a hegybe, hogy nehogy elvigyék katonának; házat épített “két bejárattal, hogy amikor az ellenség bejön az egyikén, a másikon kimenekülhessen”. Kecskét tartott, vadászott. Öregkorára megvakult, kisgyerekek vezetgették. A helyiek tudják róla, hogy “megmondta mi volt, mi van s mi lesz”.

A jóslatok között van néhány, melyeket a gyűjtés időpontjában a közösség apraja-nagyja jól ismer, és vannak kevésbé általánosan elterjedtek. A szövegek tartalmuk szerint két nagy csoportba sorolhatók: egy részük a 19. század végi, 20. század eleji technikai változásokra utal; más részük a 20. századi (és azutáni) nagy történelmi-

társadalmi katasztrófákról beszél. Két olyan szöveget szeretnék idézni az alábbiakban, melyekben mindkét tartalmi rész jelen van:

“Horokály Józsi bá vót, úgy hítták, Józsi bá. Már csak azt tudom, aszmondta, hogy olyan világ jő bé, hogy olyan kocsik lesznek, elejikkbe lovat nem ké fogni, anélkül mejen. Magától. S akkor aszmondta, hogy olyan madarak lesznek, hogy repülnek, gépek. Ezeket mondta. Akkor azt is, hogy a világot behúzzák cérnával, s az egész világon tudnak beszélni egymással, szóval a telefon, ő ezt magyarázta.

Aszmondta vót: ezer telik s ezer nem. Napkeletről egy kicsikirály elindul, s az egész világon végigmejen. Akkor egy olyan háború lesz, hogy mittudomén, milyen hidat mondott, azt felhányják lópatkóval a lovak, amikor ott keresztülmennek. Mikor annak a háborúnak vége lesz, annak a háborúnak, aszmondta: aki megmarad még, valaki, mehet hét falun keresztül anélkül, hogy valakivel találkozzék. Ha valakivel fog találkozni, még a forgácsot is meg fogja csókolni, hogy ez az ősöké vót. Aztán még fog valaki egy kicsi jó világot érni, de nem sokat. Ezt magyarázta." (I.A.)

“Aszmondta, hogy olyan utak, vasútak lesznek, olyan szekerek lesznek, hogy ha képes egy falu felülni, azt is viszi. S azt mi húzza, Józsi bá, mondták a népek. A maga magát elhúzza! S honnan lesz a vas, honnan szerzik bé, honnan kapják? Mikor annyi nem volt, hogy a marhának a talpára tudjanak ütni, vagy a kerekre, fakó kerek vótak, tudjanak tenni. Aszmonta, hogy akkor lesz vas, lesz az is, aki megcsinálja. Asztán kérdezősködtek: milyen lesz az a vasút, hogy mejen rajta a szekér? Asztán mondta: olyan vasmadarak lesznek, s avval, apámtól hallottam, az utolsó időben annyi lesz, hogy amikor felszállnak, a napot nem lehet meglátni tőlük, annyi lesz... Olyan veszedelem lesz, hogy a végivel az utak mind bépázsi tozódznak. S aki megmarad, az egy bottal a kezébe a világból ki mehet, nem mondja neki senki, hogy hova megy. S aszmondta, hogy a világ fejesei addig mennek városról városra, a megegyezésre, hogy nem tudnak suhutt megegyezni. Végül mégis megegyeznek, akkor kikiáltják, hogy béke

és biztonság, akkor végül megfordul, az egész világ forradalommal válik, ami menthetetlen lesz. Az egész világ.” (M.P.P.)

Szentegyháza város egykor különálló részének (Nagyoláhfalu vagy Szentegyházásfalu) közössége ismeri Bálint Virág Károly bá jóslásait. Az emlékezők szerint az 1950-es évek elején halt meg, “ régi falusi ember” volt, akinek “különböző hóbortjai voltak”. “Huncut ember volt, tökéletlen, szeretett tekeregni, nem dolgozni, volt ideje erre (t.i. a jóslásra)...” “ Más ember jól kaszált, s ő az árnyékban olvasta a könyvet”; “ ...rövidlátó volt, a szeméhez vette a könyvet, úgy olvasott”; “ Sok-sok könyve volt, de a családjának nem maradt, mert ő eladogatta kölcsön...”; “Okos ember volt, azt is tudta, hogy hány évvel visszafelé ezen a napon milyen idő volt...” .

Mikor látta, hogy a gyerekek a kenyeret eldobják, azt mondta: “Megéritek, hogy felveszitek s megcsókoljátok, majd sajnáljátok ezt, ha nagy sort kell majd álljatok érte, s mégse kaptok!” (P.Z.K.A.). Azt jóslta, hogy “Tekenyőhátú út lesz, ezen az aszfaltos utat értette, s lesz olyan idő, hogy cédulával mentek a malomba” (K.J.B.M.). “Lekacagtam, mikor azt mondta, hogy négy évig fogságba lesznek... hogy ólommadarak lesznek... kergettek engem is ezek az ólommadarak!” (B.G.) “Az utolsó időkbe kutya se szeretné lenni... S úgy elváltozik a fiatalság, s lesz olyan időszak, amikor a gyermek szembe száll a szülővel. A nők állatiakká válnak, rövid ruhát viselnek, cigarettáznak, isznak, a szégyenfelüket mutatják, a férfiakat lekerülik az ivászatban, elveszik a férfiaknak az öltözékét. A papok se papok, nem isten szolgái lesznek. Az asszonyok azt is beszélték, hogy jóslta az atombombát.” (M.D.M.J.) “Most három hete hallottam, amit nem is tudtam soha, egy felszegi bácsitól: hallod-e Margit, hogy Károly bácsinak igaza vót? Egyszer, amikor a templomból kijöttek, ott mondta: lesz olyan idő, hogy a halottakat látni fogjátok, s hallani őket. S bételt, az este a tévében is az a színész volt, aki a földrengéskor meghalt!” (K.J.B.M.)

“ Nagyatámon küjjel lakott egy ember, az jövőgetett be hozzánk. Az ember bejött, kinyitotta az ajtót, nem kopogtatott, nem

köszönt, csak leült a kályha mellé s szunnyadott addig, amíg a feje a térdét érte. Akkor felvette a fejét és kezte mondani, hogy ezután tekenyőhátú út lesz, ezt a betonútra értette, s negyvennégybe vasmadarak fognak repülni. Mondta az árvizekről, hogy mikor lesz, a szárazságokról, hogy melyik hét esztendőben lesz. Mindegyik úgy tartotta, hogy nem épelméjű.” (K.J.)

Szolokmában emlékeznek Tő Minya bára, akinek Gábor Mihály volt a becsületes neve: “Jósló vót s bétött. Nem is vót barna ember, nem cigány volt, csak nem idevaló vót. Tudománya vót.” Asztalos-sággal foglalkozott; az elkészített koporsóba faforgácsot tett, abban aludt. Elsősorban az időjárást jósolta meg: nagy esőt, vihart. Ma is tudják, hogy “mikor gyönyörű szép idő van, itt (mutatja az ég egy bizonyos pontját) egy felhő felmutatkozik, azon a nap biztosan eső lesz. Aszmondják: a Tő Minya bá felhője... Édesapáméktól hallottam, jött egy üstökös innen Kibéd felől. Na nézzétek meg, aszmongya. Ha a csóvája lefelé tart, így a föld felé, akkor a földön lesz háború! Ha pedig a csóvája felfelé áll, akkor égi háború lesz: sok jégeső, ilyen-olyan lesz. Még mondott ilyeneket. Aszmondta vót, hogy ezerkilencszáznyolcvanegy, nyolcvankettő, nyolcvanhárom, nyolcvannégy, ebbe a nyócvanas évekbe kutya se szeretne lenni. S vót es igaza. Most jelen pillanatba is éppen csak vagyunk...” (GY.I.GY.E.). Azt jósolta, hogy “eljö az az időszak, hogy csak annyi ember marad a földön, hogy három szekér elviszi. Na. Nekik e vót akkor a mérő dolog, a szekér, még vonat se vót, semmi. Asztat jósolta, hogy annyi ember fog megmaradni a földön, hogy három szekér lesz. Hogy ez mikor lesz, hogy lesz, nem tudjuk, csak neki ez vót a meglátása...” (SZ.M.)

A Gyimesek vidékének félreeső helyén, Hidegségfejében élő csángó közösség két olyan emberről tud, akik jósltak. Az egyik a vén Bezsán: “Járt házakhoz, jóslásokat mondott, s kiröhögték...” (B.G.I.) “Az örökké mondott, de egyszer megzavarodott... belézavarodott. Berekesztették egy szobába, s az ablakon adtak neki enni.

Írni-olvasni tudott, s a fiait is megtanította...” (D.K.) . Megjósolta, hogy “bogárhátú út lesz a Hidegségben, ez a töltött út, vasmadarakon s ördögsekéren járnak.” (B.G.I.). “Megjeleztette, hogy a kerteket el fogják hányni, s aztán jött is az a kollektivizálás, ugye... Aszmonda, olyan háború lesz, hogy egy család egy árpacipót nem tud elfogyasztani s azalatt lezajlik, megkezdődik s vége lesz.” (D.K.)

A másik jós neve: Húz Bence. Nem idevaló volt, csak átutazott a Gyimesekben: “ Körübelül száz éve, Magyarországról jött. Itt járt, télen, lóhátán, úgy fázott a keze, hogy a lóganéba belenyúlt, úgy melegítette... magyarországi táltos ember volt, jósló. Eljött ide, bejárta ezeket a hegyeket, s aszmonda: erőst szép tájak ezek, zöldek, de évszázadokon keresztül úgy elidegenedik, olyan északisarkon van, hogy tökéletes nyár nem lesz, csak tél. Mikor kicsi gyermek voltam, akkor édesanyám mondta, s minden nagyhajú öreg mondta: ő jósolta, hogy a német átmegy itt Oroszországba, s a fekete sereget kihozza a hátán.” (D.K.) “Vót itt egy jósló, Húz Bence. Megjósolta a negyvenégyes háborút. A német elindul, átmegy Oroszországba, s aztán a fekete sereget a hátán kihozza. Jöttek is az oroszok, elfoglalták az egész tájat. Mondták azt is, hogy olyan háború lesz, hogy Naskalat lábába maradnak meg, ha megmaradnak, a hegyekben. Ki tuggya, milyen nemzedék éri meg, hogy az egész világon egy pásztor lesz és egy nyáj, ahogy ő jósolta.” (B.G.I.)

Több csíki faluban, Csíkdelenén, Csíkmenaságon, Csíkszentgyörgyön, Csíkbánkfalván és Csíkcsatószezen is tudnak erről a jóslóról; itt Úz Bencének nevezik, és úgy tudják, hogy az Úz völgyében lakott; jóslatai a harmincas években egy katolikus naptárban is megjelentek. “Aszmonda, hogy olyan világ jön, hogy olyan kocsik fognak futni az úton, hogy ló nem lesz előtte. Ezt megjósolta, nanyó ezt nekem gyermekkoromba monta... Akkor aszmonda, hogy a nagyságos asszonyt a szobalánytól nem lehet megkülönböztetni, annyira kicsíszolódnak, nyugólódnak, hogy a szolgálót nem fogják tudni a nagyságos asszonytól megismerni, melyik másik. Ez is ugye megvan, hát erre fele tartunk. S aszmonda nanyó, hogy ezt megjósolta, hogy

ez így vót megírva, hogy ezer eltött s kettő bé nem telik. No, ezzel kezdte a mesét örökké. Olyan háború lesz, aszmondta, hogy a földet a hegyekkel egybeegyengetik, a sima területtel... S hogy az úr fut, de senki nem kegyelmez neki. Na igen, aszmondta, olyan háború lesz, így monta, hogy kő kövön nem marad. S aszmondta, az Akókapunál a csákót a vér elviszi, a vérben úszik a csákó. Hát asztán nőttünk s borzongtunk tőle, mondtuk, hát nannjó, merre van az az Akókapu, merre van az az Akókapu? Hát ő nem tudja, aszmondta, s mi se tttuk, Akókapu... S aszmondta, aki megél, egy bottal megindul a földön, aki megmarad. Snapokig fog zarándokolni, s nem lesz, akihez szóljon. Csak annyi marad ember, eztet jósolta. Elhíhető-e? Eleget készülünk arra. Béke nincs.” (CS.I.)

Két olyan esetre is bukkantam, amelyeket itt megemlítek, és amelyeket idővel külön tanulmányban kell vizsgálnom. (4). Láthatuk, hogy az eddig említett esetekben azok, akik jósolnak - férfiak: “jóslók”, “tudósok”. Atyhában egy olyan asszonyra emlékeznek, aki 1949-ben “elrejtett”, és prédikált: “Hát ott voltunk, s hallgattuk, s aszmona, meglássuk, ez nem a kollektív alatt vót, a másik évbe már a kollektív alakult meg, meglássátok, hogy nem a csűrökbe horgyátok a gabonát. Azt is megjósóta.” (SZ.A.V.B.) “Akkor még nem volt, akkor még itt csépelünk a háznál, de aszmondta, szérüköt csinálnak. Mindent előre mondott! Azt is elmondta, hogy hát megfosztanak titeket mindentől. Állatokat is elveszik. Há nem igaz vót? Elvették! Amiket mesélt, az mind bételt. Gyermekeitek elmennek a városba, elhúzódnak, me nem tudnak itt megélni. Mindent elmondott az az asszony, mindent!” (K.D.) Ezt az atyhai asszonyt, aki az 1949-es események után elköltözött a faluból, és soha többet nem hallottak a helyiek róla, “tudósok”, “mondónak” nevezték - akárcsak azt az ennél sokkal híresebb máréfalvi asszonyt is, aki 1949 tavaszán sokezer embernek prédikált napokig a falu határában, és akit éppen ezért a vidéken ma is a “máréfalvi szentasszony”-ként is emlegetnek. “Mindent, amit mondott, minden bétött. Minden. Ebből komoly baj ne legyen, minden, minden... Akkor ő mindent valóságost mondott. Igaz, hogy elhurcolták Vásárhelyre, ahajt az örök örözték, a lakat

leesett, s hazaszaladott. Eleget hurcolták, eleget hurcolták... Ugye megmondta, hogy kollektív lesz, társulás lesz, szerűn csépelünk, s azután csűrbe csépelünk, azután, hogy a földeket a nép visszakapja. E mind bétűtt. E mind bétűtt. Egyebet nem tudok mondani, minden bétűtt.” (M.M.?.ZS)

Mindeddig székelyfűldi közösségek jóslóiról, a székelyfűldi falusi közösségekben ma is őr jűslatokról esett szó. Ez utűbbiak között olyanok is vannak, olyan jűslatokra is emlékeznek, melyeket helyi, névtelen emberek fogalmaztak meg: az idűs nagyapű, aki a porban játszik a dűdunokái val; egyszerű falusi ember: “Ferencbá, ez valűság vűt, itt olyan egyszerűen őrűt, s annyi mindent tudott, s annyi mindent elbeszűlt, hogy mi volt s mi nem, s mi lesz s mi nem... Nahát azt akarom mondani, őrűkké aszmondta, me mondtuk, hogy háborű lesz, hetvenbe s nyolcvanba, s hogy kezdűdűtt ez a kommunizmus s minden. S aszmondta: ne tűrűdjetek, elűbb várjűt meg, hogy kilencven teljék el, s kilencvenegybe megkezdűdik, kilencvenkettűbe kiszűlesedik, kilencvenhármba megnehezedik, s aszűtűn majd csak kilencvennégű, a hoz mindent. Annyi ember amennyi megmarad a fűldűn, az egy-két kenyűrral mehet, hogy egy másik emberrel találkozzék, olyan végpusztulás lesz a fűldűn.” (F.I.B.J.) Vagy: “Emlékszem, Péter nannű nekem mit mondtű! Vűt egy Dancsfű András nevezetű, sbement aszomszűdasszonyának, nannűnak az annyához. S hallgassa meg, drága szomszűdasszony, ez a Dancsfű mit jűvendűlt! Mit na, ugyambiza? Hát aszmona, hogy olyan vilűg jű, hogy bűjű a tarka őrűtűzék. S olyan háborű lesz, hogy (Gyergyűszentmiklűsra) az őrűmény templomhoz bűjűn a szarvas, s nem lesz, aki elhajtsa, nem lesz olyan ember...” (P.I.) . Egy másik változat szerint a ditrűi templomhoz jűn be a szarvas; vagy “Ditrűban a templomnál kinű egy nyárfa vagy milyen fa, s az azt jelenti, hogy nem tudom mikor, a templom ki fog dűlni...” (B.S.B.A.)

Már őr alvűn őrűt egy Suttog Pál nevű ember: “Édesapűm beszűlt őrűrűl, s nagyapűm. Egy embert úgy neveztek: Suttog Pál. Hogy akkor a gépjűrműveknek még hire-nyoma se vűt, hogy ilyent csinűljanak.

S az a bizonyos Suttog Pál megjósolta, hogy olyan kocsik lesznek, hogy ló nem kell eleibe, s az úton halad. Olyan szekeret csinálnak, hogy az emberek beleülnek, s a levegőbe felszállnak vele. Az emberek récepajtákbán tüzelnek, a kemencék helyett. Na, ilyeneket sokat hallottam az öregektől. Tehát ez a bizonyos Suttog Pál, azért nevezték Suttog Pálnak, aszmonták, hogy nekik egy olyan angyala van, hogy azt más nem látja, csak ő, s az súgja a fülbe, hogy ezeket mondja.” (K.A.)

Vannak olyan szövegváltozatok is, melyeket, az emlékezők szerint, nem a közösség tagjai közül valaki, nem helyi emberek fogalmaztak meg, de ugyancsak a világ sorsára, nagy veszedelmekre vonatkoztak. Az atyhai Sz. M. mesélte 1991 decemberében: “A fogságba volt egy ember, baskir származású, együtt dolgoztunk... Aszmonta: fiam, figyelj ide! A Jóistent kérjétek, hogy ötvenig (t.i. 1950-ig) menjetek haza, me aki ötven után itt marad, az itt van maradva végleg. Lehet, hogy bételjesedett! Aszmonja az öreg: nyugaton egy kicsi állam meg fog mozdulni, s abból az egész Európa meg fog bolondulni. S össze is bolondult, igaz? Majd amikor ez a kicsi állam megzavarodik, elindul, s ez Magyarország vót ötvenhatba, ettől megbolydul az egész, lesz egy átváltozás, aszmongya, Oroszország tizenhét államból áll, hetvenkét nemzet éli, így, nekem elmondta, de az a tizenhét állam mind fel fog darabolódni, úgy, hogy minden állam külön-külön lesz. Sugye, be van teljesülve.”

A siklódi B. D. mesélte szintén 1991-ben: “Hanem Csíkszentkirályon, ott már nekem fülembemonta egy öreg tanító néni... Mikor jöttünk az oroszok felől haza, akkor aszmondta: vitéz urak, a kaput ne hagyják el, maradjanak otthon, menincs hova menni. Gyermekeim itthagytak, elmentek, de én megmondom, ez az elv addig megyen, ahol megszületett, oda vissza kell térjen, akkor meghal. Addig nem. Nincs hova, me a földről nem lehet lelépni. Na, én azt figyeltem. Aszmongya: nyugat felől hittel változik. Nem fegyverrel, hittel. Me aszmondta, legkésőbb, aztán nem érdeklöttem én is, s aszmondta: legkésőbb Románia nem egyezik egyáltalán, s fel fogják darabolni...”

Végül pedig: több faluban is hallottam azt a rövid jóslást, amelyet Korond környékén az elsőként említett Horokály Józsi bának tulajdonítanak: "Erdély vesz el legkésőbbben s legszörnyűbben...".

II.

Igen röviden szólnom kell arról, hogy mindeddig, tudomásom szerint, a magyar folklórkutatás milyen figyelmet fordított a bemutatott hiedelemtípusra. Remélve, hogy ezutáni bűvárlásai eredményesebbek lesznek, azt mondhatom, hogy csak elszórt közlésekre bukkantam; valószínűnek tartom, hogy találkoztak, találkozhattak vele, de a gyűjtők, folklórkutatók csak esetlegesen figyeltek ezekre a szövegekre.

Az első, aki figyelmet szentel a hiedelemkörnek: Kálmány Lajos. Szegeden, 1893-ban megjelent könyvében említi, hogy "Hagyományaink szerint tehát jön idő, mikor e világ az emberekre nézve elmúlik, s elveszedelmet, mint más népeknél, nálunk is a tűz okozza. Mikor fog ez az idő bekövetkezni? Miből lehet megtudni, hogy nem messze van, vagyis melyek az előjelei? Mi többféle előjelt ismerünk erre vonatkozólag. Ezek közt legelterjedtebb népünk közt az 'Ezret adok, ezret nem adok' hiedelem, mi úgy magyarázható, hogy Isten ezer évet adott az embernek, de a másik ezer évet Kr. u. nem töltheti be a földön, mert ezt nem adta meg (Egyházas-Kér)." Más, Kálmány által említett előjelek: a csillagok állásában bekövetkező nagy változás ("Mikor a Sánta Kata beéri a három Kaszást, akkor lesz vége a világnak" - Szöreg); a világ erkölcstelen lesz, a gyerekek nem hallgatnak a felnőttekre ("Mikó az emberek nem tunnak mászégyönt, a gyer' ökök az apjuknak, anynyuknak nem engödel meskönnek, hiába mongyák nekik, hogy ne pipájjanak; mikó mindenki pipál, akkó vesz el a világ, mán majdnem ott vagyunk, mer a gyer' ökök is pipának mán" - Egyházas-Kér); Illés és Jónás (máshol: Énok) próféták lejövetele; az Antikrisztus születése, tettei.

Kálmány munkájára támaszkodik a Magyar Néprajzi Lexikon eszkatologikus mondák szócikke (írója Nagy Ilona). Ugyancsak őt említi Dobos Ilona egy kis cikkében, ahol megírja azt is, hogy a múlt

század vége óta különböző Szibilla-jóslatok jelentek meg nyomtatásban; ezekben olvasható, hogy az utolsó időkben a kocsik lovak nélkül fognak járni, és az emberi hang a föld egyik széléről a másikig fog hallatszani. Véleménye szerint már a múlt században is közszájon forogtak ezek a történetek, és onnan kerültek be a ponyvafüzetekbe. Dobos Ilona megemlékezik, név említése nélkül, arról az érsekvadkerti "öreg, írástudatlan palóc mesemondóról", aki 1960-ban neki Sába királynőjének Salamonnál tett látogatását mondja el, és az elmondott történetben Sába királynőjét Szibillával azonosítja, aki szerint "1914-ben nagy háború lesz, azután meg egy másik... mérföldekre fog menni egy asszony, míg találkozik egy másikkal, vagy valakivel. És hatalál egy forgácsot, fölveszi és elsírja magát: az jut eszébe, hogy még ezt ember faragta..."

1980-ban Szegeden jelentek meg a Csongrád Megyei Könyvtári Füzetek sorozatban Polner Zoltánnak a Tekenyőkaparóról gyűjtött szövegei - az ide tartozó hiedelmek első, monografikus igényű gyűjteménye. Ez a Tekenyőkaparó "Csongrád megye szájhagyományának jellegzetes, máshol nem ismert alakja. Hozzá hasonló népi hőst a magyar néprajzi szakirodalom nem ismer. Kétségkívül történeti, valóságos személy volt." - írja Polner Zoltán a bevezetőben. A szegedi gyűjtő a megye valamennyi helységét bejárta - "érdemes felvilágosítást, a nevéhez fűződő történetet" azonban csak 21 helység 151 adatközlőjétől vett hangszalagra. Az adatközlők véleménye megoszlott: voltak, akik Tekenyőkaparót táltnak tartották; mások szerint cigány lehetett; vagy pákászféle vízi ember. Az életkorára való utalásokból kiderült, hogy nem ebben a században élt. A Tekenyőkaparónak, amint Polner Zoltán összefoglalja, különleges jövendölő képessége volt: "Jóslatainak zöme a háborúról szólt. A világ sorsát alakító, romlásba döntő háborúkról. Beszél a technika fejlődéséről is, a lőcs nélküli kocsiról (autó), a vasmadárrol (repülőgép), az embert elpusztító szegénységről, a nők, a férfiak erkölcséről, az emberek magatartásáról; de leginkább a világ végét jósolta, azt a nagy csatát,

amely valahol itt Szeged környékén, a Tisza és a Maros találkozásánál következik be.”

Pénzásó Pistáról, a Tiszafüred környékén ismert, a század elején élt táltos jóslatairól Füessy Anikó számol be. Adatközlői szerint jóslataiban elmondásakor nem hittek, később mégis mind beteljesültek. “Mindig prédikált az embereknek, azok meg körülülték... nagyon sokat tudott, sok ember hallgatta szájátva... Igaz vót, amit beszélt. A háborút is megmondta... Mindig azt mondta, akkor lesz a világnak vége, ha a fekete sereg végigmege a világon.” “Borotválkozás közben mesélt nagyapámnak, erre úgy emlékszek, ahogy magát most látom, még a fordulata is előttem van, ahogy kaparta magát, oszt férefordulva mondta nagyapámnak, jön majd, Imre, egy veres hadsereg, hát az ugye el is jött, de aztán jön egy fekete hadsereg, azután nagyon rossz világ lesz, sok ember meghal. Kilóméterekre nem lesz ember, az asszonyok meg felszedik a forgácsot is, oszt megcsókolják, mert emberkéz alkotta. Ekkor kutya se szeretne lenni, de azután hatéves szeretne lenni.” Nemcsak a messzi jövőt jóslta meg, hanem a közelgő viharra is figyelmeztetett: “Mentünk kifelé a határba, találkoztunk Pista bácsival. Hogy van? Nem jól. Mi a baj, kérdeztük. Még ma lesz olyan vihar, hogy kő kövön nem marad. Pista bácsi, nem lesz abból semmi. De ő csak mondta, hogy vigyázzanak, a keresztet mind elhordja a szél. Tizenegykor főzni kezdtünk. Még felhő se vót az égen. De tizenkettőre már itt vót egy fekete felhő, oszt lett olyan eső, meg szél, hogy az összehordott kereszteteket mind széthordta.” (Füessy Anikó 1988: 71-72)

III.

Nem szeretnék elhamarkodott kijelentéseket tenni; az “ezer telik, ezer nem” hiedelmek mai állapotának feltárása további intenzív terepmunkát követel. Hipotézisem szerint Magyarországon is, a romániai magyar falusi közösségekben is élnek ezek a hiedelmek (5). Ugyanakkor egyetlen olyan esetről tudok, amikor társadalomkutató vizsgálta egy jósnak (a Tekenyőkaparónak) és közösségének a viszo-

nyát (6). A kérdés az, hogy hol, milyen közösségekben kapcsolódtak ezek a jóslások egy-egy élő személyhez, aki halála után a helyiek szájhagyományában mondai személyé alakult át; és milyen mértékben keveredtek az "ezer telik, ezer nem" valamint a táltos-hiedelmek.

Tizennyolc székelyföldi faluból vannak adataim erről a jelenségről; azt modhatom, hogy eddig minden olyan helységben, ahol erre rákérdeztem, ismerték az "ezer telik, ezer nem" hiedelmeket. Két jósló több helységben, egy egész kistájon ismert: Úz vagy Húz Bence, Horokály Józsi bá; többen egy vagy két helységben: Tő Minya, Bálint Virág Károly; vannak a megnevezett, de a falu közösségében jóslóként nem általánosan ismert emberek: Suttog Pál, Dancsfi, Ferenc bá, valamint az atyhai rejtező asszony, a máréfalvi szentasszony; és vannak a névtelenek: nagyapák, nagyanyák, szomszédok, falubeliek, idegenek. A megformálás más és más; hol egy, a közösség által tudósnak elismert ember szájába adott eszkatologikus monda, hol nagyszülőtől származó mondatöredék, hol csak egy megjegyzés, annak a felmelegítése, hogy az adatközlő hallotta egykor a szóbeszédet: "ezer telik s ezer nem" vagy amit már említettem, s ami Korond környékén igen gyakori: "Erdély vesz el legkésőbbben s legszörnyűbben". Mindezekkel kapcsolatban azt mondhatom, hogy:

- 1. székelyföldi falusi közösségekben széles körben ismertek és**
- 2. ma is élnek azok a hiedelmek, amelyek**
- 3. egy archaikus, eszkatologikus történelem- és világszemlélet létezésére figyelmeztetnek.**

Tudjuk, hogy a világvégéről szóló mítoszok számos népnél megtalálhatók. Az archaikus társadalmak embere számára az idő ciklikus: véget ér, majd újjászületik. Az időkezelésnek ezt a modelljét a kozmogóniai mítoszok fogalmazzák meg; a társadalom számára ebben a megfogalmazásban az idő nem visszafordíthatatlanul és végérvényesen múlik el, hanem kezelhető, rítusokkal, ceremóniákkal tagolható, megállítható, visszaforgatható lesz (7). Ez a világkép

optimista: ha van is időleges, de nincs teljes és végleges pusztulás: az "utolsó idő" ebben az értelemben egyszerre a pusztulás és az újrakezdés ideje. Az archaikus embert, szemben a modern emberrel, alapvetően jellemzi az elmúlt dolgok ciklikus visszatérésének gondolata - röviden az örök visszatérés mítosza (Eliade 1993: 132). Lehetségesnek tartom, hogy a további kutatás erre vonatkozó adatokkal is szolgál; jelenleg azonban úgy gondolom, hogy az "ezer telik, ezer nem" hiedelmek gyökerét elsősorban nem az örök visszatérés mítoszában kell keresni.

Kálmány Lajos "világégésre vonatkozó hagyományainkat" a mongol buddha vallás hasonló elemeivel veti össze. Konklúziója szerint ezek a hagyományok **keresztény hatásról** is tanúskodnak (Kálmány 1893:74; kiemelés tőlem). A vallástörténész Rudolf Bultmann kozmikus és történelmi eszkatológia viszonyát elemezve vonja le a következtetést, hogy a világtörténet ciklikus periódicitásának elképzelésétől, amely a mitikus gondolkodást jellemzi, az iráni, görög, római és főleg a Krisztus előtti zsidó gondolkodásban eljutnak a dualisztikus világszemlélethez és eszkatológiához. Az üdvözülés korszakával szembeállítva egyetlen egységként jelenik meg mindaz, ami a világ története.

A változás a Szentírásban jól nyomon követhető: az ószövetségi próféták Isten ítéletét a zsidó népre mért csapásként, történelmi válságként mutatják be; fokozatosan azonban a zsidók sorsa helyébe az emberiség sorsa kerül. Isten egyszeri ítélete, amely a történelmi világot az ítélet utáni világtól elválasztja, olyan természetfölötti esemény, amelyet kozmikus katasztrófa követ. Bultmann megállapítja, hogy eszerint a világtérképezés szerint "minden hanyatlás-jelenség, amely korábban a ciklikus világfordulat előtti periódust jelentette, most a biztos világvége jele. Az apokaliptikus irodalom számít az ilyen jelekre, és az ijesztő természeti eseményeket, a háborút, éhínséget és járványokat a vég hírnökeiként értelmezi. Újra felbukkan a végső események eredeti - természeti esemény - jellege, és a rendjéből kikökönt természet képe összekapcsolódik az ember erkölcsi

hanyatlásának képével.” (Bultmann 1994: 36-38). Bernard McGinn egész könyvet szentel a kereszténység két évezrede alatt kialakuló, átfarmálódó eszkatologikus, azaz az utolsó eseményekről szóló nézeteknek (8). Az apokalipszis olyan szöveg, amely révén az isteni világ üzenete eljut a hívő közösséghez, a kinyilatkoztatott (revelatorikus) irodalom műfaja, egykor a hellenisztikus világ egész területén virágzott. Az apokaliptikus eszkatológiának, más néven apokaliptikának, mely ezeken a szövegeken keresztül jutott el a hívőkhöz, igen fontos **társadalmi funkciója** volt: “egy már kész értelmezési struktúrával látta el a hívőket, amelyen belül fel tudják dolgozni a válságokat, a gonosz létezésének és működésének tényét, valamint az őket körülvevő világban tapasztalható értelmetlenséget” (McGinn 1996:30). Olyan értékes kulturális fegyver ez, melyet érdemes idők változtával is megőrizni, működtetni. Természetesen ez a megőrzés, működtetés valójában átalakítva megőrzés, és a történelmi helyzetek, a “felhasználó” társadalmi csoportok, rétegek szerint differenciáltan megvalósuló működtetés. Nem tartom véletlennek, hogy az “utolsó időről”, a “végpusztulásról” szóló székellyföldi szövegekben nem szerepel az Antikrisztus neve; Kálmány említi ugyan, hogy tudomása szerint az Antikrisztus születését, tetteit is a vég előjelei közé sorolják - de ezek bibliaolvasó, műveltebb emberek, falusi református papok, tanítók lehetnek. Eddigi tapasztalataim szerint ez nem jellemző az “ezer telik, ezer nem” hiedelmekre.

Van azonban egy másik, szintén igen fontos társadalmi funkciója a székellyföldi lokális közösségekben az “ezer telik, ezer nem” hiedelmeknek. Ez pedig nem más, mint a közelmúlt és a jelen politikai, társadalmi jelenségeinek az artikulálása. A közösség tagjai azért emlékeznek a jóslatokra, mert ezek magyarázzák, közösségi szinten értelmezik a közelmúltat, a jelennek a nagyvilágban történő eseményeit. Ezekben a közösségekben, amikor az idők végezetéről beszélnek, függetlenül attól, hogy megjelenik-e a beszédben az Antikrisztus vagy sem - **egy történelem-értelmezés működik.**

Az ókori apokaliptikus szövegekben találkozhatunk azzal az

elvel, amelynek neve: **vaticina ex eventu**. Ez azt jelenti, hogy a szövegek szerzői megtörtént eseményeket próféciaként adtak elő. Esetünkben ez kiemelt fontosságúvá válik: a közösség tagjaival megtörtént igazságtalanságok, az elszenvedett sérelmek a jóslat segítségével helyet kapnak a "saját történelemben"; mintegy sorsszerűek lesznek; vagyis mindenekelőtt érthetőek és értékelhetőek lesznek. Ez a működő kulturális minta ezeket a lokális közösségeket visszaemeli egy archaikus korba: feloldja, eltávolítja tőlük a "történelem rémületét" (Eliade 1993:201); a bekövetkezett vagy bekövetkező eseményeket úgy magyarázza, hogy eszkatologikus funkcióval ruházza fel őket (9).

Hadd ne soroljam most hosszan a fent bemutatott jóslatok ide kapcsolható részeit; csak azt a Gyergyóki lyénfalván, de valószínűleg a Gyergyói-medence más közösségeiben is ismert jóslatot említem, mely szerint a vég jele: a veszedelem után a gyergyószentmiklósi örmény templomhoz vagy a ditrói nagytemplomhoz (mindenképp: a környék legjelentősebb, emberi kéz emelte épületéhez) bejön a szarvas, a ditrói templom mellett kinő a nyírfa; vagyis a kistáj legjelentősebb, emberi kéz állította épületeit, a cultura tanúbizonyságait újra a natura öleli körül.

A keresztények közössége a kezdeti eszkatologikus, a közeli megváltást váró közösségből a történelem folyamán egyre inkább kultikus közösséggé vált. Az egyház lett a megváltás intézménye; a kultusz középpontjába állított szentségek azok, amelyek közvetítik a túlvilág erőit; az egyházba való belépés, vagyis a keresztség és a kultuszban való részvétel az, ami garantálja a túlvilági életet. A várakozás cselekvések sorozatává változott, a rituális szentségi mádás az, amelyben megtörténik az eszkatologikus esemény, a szakramentális istentiszteletet pedig a szentségeket kezelő, a túlvilág fele tartó úton a hívekre felügyelő tisztségviselők végzik (Bultmann 1994:65-67). Midezeket végiggondolva azt mondhatom, hogy a jóslatok a szakramentális egyház kialakulása előtti, majd megszilárdulása után ezzel párhuzamosan létező világkép-elemeként is felfog-

hatók. Az a tény, hogy azokban a székelyföldi közösségekben, amelyek évszázadok óta hitükhöz ragaszkodó katolikus, református és unitárius közösségekként ismertek, ma is élnek ezek a hiedelmek - a hitvilág és a hiedelmek komplex szerkezetére, a világkép rétegzettségére figyelmeztet. A parasztsággal foglalkozó antropológusok egyetértenek abban, hogy a vallások paraszti változataiban mindig érvényesülnek a helyi közösségek "földi" perspektívái, kérdésselvételei és magyarázatai; ezeket elsődleges jelentésértelmezéseknek lehetne nevezni, szemben a vallási specialisták jelentések mögötti jelentéskeresésével, másodfokú jelentésértelmezésekkel, szimbólumok és rítusok intézményesített magyarázatával és termelésével (lásd Wolf 1973:438-441).

A magyarázat és a rituálé két rétegének egymásmellettiége nem hordoz ellentmondást; sőt azt mondhatni, hogy egymást kölcsönösen áthatják és kiegészítik. A paraszti közösségek vallása szinkretikus; éppen ezért, véleményem szerint, ha kutatásaink során a szinkretikus vallásosságra utaló jelenségekre bukkanunk, akkor nem szükséges azonnal valami rendkívüliire gondolnunk: mindebben **a paraszti világ életerőssége ("a hagyományok ereje") mutatkozik meg.**

Dobos Ilona megjegyzi, hogy "A világvége-várás gyökereit kutatva elsősorban a Bibliára hivatkozhatunk: a Jelenések Könyvének vízióira, Máté Evangéliumára, Ézsaiás és Jél Könyveinek egyes kitételeire. A Biblia próféciai a nagyrészt írástudatlan hívekhez templomi prédikációk közvetítésével jutottak el." Alapos filológiai munkát igénylő külön tanulmány témája lehetne az a kérdés, hogy valójában honnan is származhatnak a hiedelmek szövegei; milyen közvetítéssel juthattak el a székelyföldi paraszti közösségek tagjaihoz. Én ez utóbbiak **viselkedését** helyezném ezalkalommal a vizsgálódás középpontjába: nem azt tehát, hogy mit is mondanak, hanem **azt, ahogyan viszonyulnak az elmondottakhoz.**

Füessy Anikó említi Pénzásó Pistával kapcsolatban, hogy a helyiek "jóslatait később konkrét eseményekhez kötötték, szavaira

igazolást kerestek”. Véleményem szerint éppen ez az, ami meggondolkoztató: a jóslatok utóélete, egyes jóslatok állandó aktualizálása ezekben a falusi közösségekben. A gyűjtő nem a jóssal - hanem a jóslatokra emlékező, a jóslatoknak legitimitást adó közösséggel találkozik. Kétségtelen, hogy a székelyföldi jóslók szavainak, különösen a világ végére (az “utolsó időre”) vonatkozó jóslatoknak a hitele az idő telével nem veszett el; hogy ma is elmondják a jóslókról, hogy “jósló volt s bételt”, amit mondott; hogy “megmondta mi volt, mi van, mi lesz”; hogy elbeszélte “mi volt s mi nem, mi lesz s mi nem”. Sok olyan megjegyzést hallottam, amelyek arra vonatkoznak, hogy akkoriban, a jóslat elhangzása idején nem hitte senki a beteljesedést, kikacagták a jóslót; majd kiderült, hogy ők tévedtek, a jósló igazat mondott, éppen ezért az elbeszélő önbírálatot gyakorol. Iskolázott, közösségükben tekintélynek örvendő, meggondoltnak ismert, életük egy részét a falutól távol töltő parasztemberek is visszatérnek a kérdésre: “Valami van benne.”; “Ez is, ugye megvan, hát erre fele tartunk.”; “Elhíhető-e? Eleget készülünk arra. Béke nincs.”

Közismert, hogy a paraszti lakosságnak, amely évszázadokkal ezelőtt egész Európa, ötven évvel ezelőtt még Kelet-Európa domináns tömegét alkotta, elválaszthatatlan sajátossága volt a konzervativizmus: az újat óvatosan, bizalmatlanul és lenézéssel fogadta; életformája teljesen a rutinnak rendelődt alá, látóköre nagyon korlátozott volt; számára az intellektuális kielégülést a megszokott és ismert dolgok újra-meghallgatása jelentette. Mindebből egy számomra igen fontos következtetést von le a középkori mentalitás neves kutatója, Aron Jakovlevics Gurevics: “A megismerés a középkorban általában leginkább az új információknak a korábban el sajátítottal való azonosítását jelentette, azaz mindene előtt a felismerést.” (Gurevics 1987: 33) Véleményem szerint ez a kijelentés nem csak a középkorban létező jelenségekre érvényes. Az érvényesség általánosabb kritériuma az, hogy bizonyos emberi közösségekben milyen a szerepe a szóbeliségnek; hogy az absztrakt, általános gondolatok mennyire csak konkrét, képi megtestesülésekben feloldva léteznek ezekben a középkori vagy jelenkori - közösségekben. A felismerés mint a

megismerés legfontosabb formája iránti társadalmi igény termeli a jóslatok és jóslataik iránti társadalmi szükségletet.

IV.

Egy jóslattal szeretném zárni a tanulmányomat: közel eg az Európa keleti felében egyre több illúziót felszámoló, egyre több szociális-egzisztenciális feszültséget hozó posztkommunista korszak időszámításának egy, csak látszatra konvencionális időpontja: az ezredvég. Kitűnő alkalom lehet ez arra, hogy ezek a közösségek aktualizálják az eszkatologikus jóslatokat.

Bizonyos vagyok abban, hogy ezek az aktualizálások megtörténnék - ugyanúgy, ahogy megtörténtek a nyolcvanas évek végének feszült politikai-szociális állapotában is. Ezek a közösségek így artikulálják ma is a maguk archaikus, középkorinak mondható módján azt a történelmi helyzetet, melybe akaraton kívül belesodrónak. Nem véletlen, hanem igenis törvényszerű, hogy a Székelyföld mai falusi közösségeiben a rossz bekövetkeztét a rossz fejedelme - az ördög - vagy ennek követe jelenti be.

“Egy férfi ment a kocsival, vitte az árut valahová. Leintette a kocsit egy lila ruhás fehérsnép, meg is állott a kocsin, beült a fehérsnép. Egyszer kérde a férfi: hová tetszik utazni, de a fehérsnép nem szólott. Megint kérde: hová utazik? Nem szól semmit. A férfi meglátta, hogy a nőnek lólába van, vagyis patája, mint a lónak. Hamar kiszáll a kocsiból, be a Miliciára, és mondja, hogy egy fehérsnép nem akar kiszállni a kocsiból, és lólába van. Hamar kimennek, és mondják neki, hogy szálljon ki, nem szól semmit, hová utazik, nem szól semmit. Egyszer csak megszólalt, kivett az egyik zsebéből egy marok búzát, és mondta: jövőben maguknak ennyi búzájuk lesz, a másik zsebéből kivett egy marék aluttvért, és mondta: maguknak két év múlva a patakok ilyenből lesznek, vagyis aludt vérből. És amikor ezt elmondta, eltűnt a szemük elől, és nem látták többet.” (IX. osztályos tanuló, 1987. V. 21.)

Jegyzetek

1. A tanulmány az 1996 júliusában, Illyefalván, a VI. Néprajzi Szemináriumon elhangzott előadás átdolgozott változata.

2. Ez a tanulmány eddigi munkámról az első írott beszámoló; egy, számomra igen fontos, és véleményem szerint mások számára is izgalmas kérdéskör felvázolására tett első kísérlet. Éppen ezért a folyamatban levő terepmunka eddigi eredményeinek bemutatása, valamint az értelmezés is hiányos, vitatható. Szándékomban áll munkámat tovább folytatni, és az itt megfogalmazódó kérdéseket újabb, ezeket tisztázó résztanulmányokban kifejteni. Úgy gondolom azonban, hogy nem haszontalan már most azokat a hipotéziseket megfogalmazni, amelyekre további munkámban támaszkodhatom.

3. A továbbiakban is, a helyi közösségek szóhasználata szerint, jóslónak nevezem mindazokat, akik a világ, az emberiség jövőjére vonatkozó jóslásokat - vagyis tulajdonképpen **próféciákat** - mondanak. Ezek rendszerint nem végeznek a közösségeikben egyébként ismert, tárgyak segítségével gyakorolt jóslásokat.

4. Mindkét, 1949-ben történt eseményről tanulmányokban beszámoltam már: Gagyi 1993, valamint: A máréfalvi szentasszony. Evilági és túlvilági kapcsolatának egy formája: a kegyelem - lásd ebben a kötetben. Minderről lásd még "...sokféle jel vót égen s földön..." (A krízis kulturális hatása a székelyföldi falusi közösségekben) című, szintén e kötetben levő tanulmányomat.

5. A VI. Néprajzi Szeminárium résztvevőinek hozzászólásai megerősítették feltevésemet.

6. Imre Anna szociológus foglalkozott a kérdéssel, a lokális társadalomszerkezetekben a hiedelem és érték viszonyát vizsgálva.

7. A kérdés mindmáig egyik legjobb összefoglalója Mircea Eliade: Az örök

8. A könyv "az emberi gonoszság foglalatáról", az Antikrisztusról szól: "...az Antikrisztus-legenda az emberi gonoszság legfelső fokáról alkotott elképzelések kivételének illetve még inkább tükröződésének tekinthető." (McGinn 1996:15). Számos történész, teológus vizsgálta még a kérdés különböző vonatkozásait, többek között: Richard Kenneth Emmerson, Robin Bruce Barnes, Norman Cohn, Katherine R. Firth, Paul Hanson, Kathrin Henkel, David S. Potter, Eric Hobsbawn, Theodore Olson stb.

9. Akárcsak a Szeged környéki Tekenyőkaparóról, Horokály Józsi báról vagy Úz Bencéről (aki Nyírő Józsefnek köszönhetően futott be "karriert") sem lehet az adatközlőktől egyértelmű véleményeket hallani: Horokály Józsi báról például van, aki azt állítja, hogy vak volt; hogy nem is tudott írni-olvasni.

10. Eliade véleménye szerint a kereszténység nem tudta kitörölni a népi rétegek tudatából az apokaliptikus szemléletet (amely a történelmi személyiségekből például hóst, a történelmi eseményből pedig mitikus kategóriát teremtett); de ugyanígy nem tudta kitörölni a mitikus tanokat vagy a csillaghitet sem (amelyek a szenvedésnek eszkatologikus értelmet tulajdonítva igazolták a történelmet). (Eliade 1993:205)

Adatközlők

1. I.A. - Imre Albert 1904-1984, Fenyőkút
2. M.P.P. - Molnos Peti Péter 1901-1987, Fenyőkút
3. K.J.B.M. - Koszti Jánosné Both Margit sz. 1922, Szentegyháza
4. P.Z.K.A. - Péter Zoltánné Koszti Anna sz. 1940, Szentegyháza
5. B.G. - Birta Gábor sz. 1929, Szentegyháza
6. M.D.M.I. - Mihály Domokosné Mihály Ilona sz. 1910, Szentegyháza
7. K.J. - Konrád Jenő sz. 1971, Szentegyháza

8. GY.I.GY.E. - Gyepesi Istvánné Gyepesi Eliza sz. 1924, Szolokma
9. SZ.M. - Szép Mihály sz. 1929, Szolokma
10. B.G.I. - Bartos Gábor Imre sz. 1916, Gyimesközéplok
11. D.K. - Daradics Károly sz. 1918, Gyimesközéplok
12. CS.I. - Csató Imre sz. 1940, Csíkcsatószeg
13. SZ.A.V.B. - Szász Antalné Veres Berta sz. 1922, Atyha
14. K.D. - Kovács Domokos sz. 1916, Atyha
15. M.M.?.ZS. - Mihálykó Mihályné ? Zsuzsanna, sz. 1926, Máréfalva
16. F.I.B.J. - Ferencz Istvánné Boga Juliánna sz. 1925, Csíkcsatószeg
17. P.I. - Péter Ignác sz. 1920, Gyergyókilyénfalva
18. B.S.B.A. - Bálint Sándorné Borka Anna sz. 1924, Gyergyókilyénfalva
19. K.A. - Kovács András sz. 1919, Máréfalva
20. Sz.M. - Szász Márton 1906-1992 Atyha
21. B.D. - Benedekfi Dezső sz. 1911 Siklód